

“Дундаршагүй бэлиг, дуунашагүй хэшэг”

10-11кл

буряад уран зохиолоор факультативна курс.

Багша

Д.Г.Дамдинова

2023/2024 хуралсалай жэл

Тайлбари бэшэг

Буряд хэлэнэйнгээ хумхиин тоонон мэтэ тоборог болохын туйлда ороод байхада, манай республикын гүн бодолтой, урагшаа ханаатай зоной найгаар элдэб хэмжээ ябуулгануудай, проектнүүдэй бээлүүлэгдэхэнь найшаалтай.

Мүнөө үе сагай эрилтэ баримталан, түрэл арадайнгаа баялигы, бэлигы, уран зохоолы ерээдүйдэ, “ургажа ябаа улаан бургааһадта” ямар аргаар дамжуулаа хаамнай, тэдэнэр анхаралаа хандуулха аргатай гээшэб, сэдхэлдээ хадуун абаха гээшэб гэхэн зүрилдөөтэ асуудал Түнхэнэй аймагай буряд хэлэнэй багшанарай ханаа үнөө үнинэй эзэлэнхэй.

Һүүлэй хоер жэлэй туршада олон тоото семинарнууды үнгэргэхэнэй удаа, бидэ иимэ шийдхэбэри абаһан байнабди:

- бүхы багшанар, шабинар түрэл хэлээ мэдэнэгүй. Тиимэхээ ганса буряд хэлэтэй зондо бэшэ, ород хэлэ мэдэдэг хүнүүдэй хэрэглэхын тула ород-буряд хэлэн дээрэ уран зохоолшын намтар, зарим зохоолнуудыень хэблэн гаргаха;
- багшын элдэб газарта критическэ литература бэдэржэ, сагаа барахагүйн тула уран зохоолшын тухай литературна статьянууды, элитэ хүнүүдэй хэлэһэн цитатанууды оруулнабди;
- багшада туһаламжа болохын тула хэшээлэй жэшээтэ түсэбүүд үгтэнхэй;
- шабинарай һонирхол татуулхын тула презентацинууд оруулагдаба;
- һурагшадай өөһэдын хүдэлхын тула асуудалнууд ба даабаринууд дурадхагдана;
- энэ номы факультативта хэрэглэхын тула хойшо сахижа программа зохоогдонхой.

Эгээл тиимэхээ манай урда:

- буряд хэлээрээ, уран зохоолоороо, арадайнгаа алтан һургаалаар түрэл арадайнгаа, залуушуулай анхарал, һонирхол татаха;
- түрэл арадайнгаа түлөөлэгшэдэй, уран зохоолшодой хии мориинь дээшэнь үргэхэ, дундаршагүй бэлигтэнь түшэглэн, залуушуулы хүмүүжүүлхэ гэхэн гол зорилгонууд тобойн гарана.

Тус программаар Мүнхэ-Сарьдагай нэрэмжэтэ литературна нэгэдэлэй уран зохоолшодой намтар ба зохоолнууды шудалха арга боломжо хараалагдана.

Һурагшадайнгаа оршон тойронхи ажабайдалаа хайнаар мэдэхэ, хүн зоной абари зан ойлгохо, арадайнгаа хэдэн үеһөө ябаһан һургаал заабаринууды сэгнэхэ, уг гарбалаа, түүхээ мэдэхэ хэрэгтэ туһа болохо зорилгонууд бээлүүлэгдэхэ еһотой.

Программа соо оруулагдаһан зохоолнууд һурагшадаар уншагдаха, шүүлбэрилэгдэхэ хэрэгтэй.

Программын еһоор үзэгдэхэ материал ехэ, тиимэхээ багшада тон үргэн арга боломжо үгтэнэ: хэшээл-лекци, хэшээл –уулзалга, хэшээл-мүрысөөн г.м. һурагшад элдэб түхэлэй хүдэлмэри хэхэ

аргатай болоно: зохеолой удхаар дифференцированнэ даабаринууды дүүргэлгэ, соносхол, реферат, элидхэл бэшэлгэ, хамгаалга, зохеолой удха зүжэглэн найруулга, элдэб түхэлэй түсэбүүды табилга.

Һурагшад иимэнүүд мэдэсэ, шадабаритай болохо зэргэтэй

1. Уран зохеолой удха элдэб түхэлөөр дамжуулха дадалтай (хуряангы, дэлгэрэнгы, онсодхон, тобшолон г.м.).
2. Уран зохеолой удха түүхэтэй нягта холбон харуулха, зураглагдаһан онсо шэнжэ тэмдэглэхэ.
3. Хэдэн зохеолнууды зэргэсүүлэн харуулха арга боломжотой байха.
4. Хүн зоной хоорондохи харилсаа, эхэ эсэгын захяа заабари, буян тухай ойлгосо, хүнэй уг гарбал, байгаалиин тэмдэглэлнүүды зохеолнууд сооһоо шүүн абажа, өөрынгөө ойлгосоор тодорхойлжо шадаха дадалтай болохо.
5. Зохеолой гол бодол, шухала асуудалнууды элирүүлхэ.
6. Зохеолой жанр, удха хараадаа абажа, ураар уншаха (лирическэ шүлэг, басни, зураглал, юрэ хөөрэлгэ г.м.).
7. Зохеолнуудай удхаар элдэб түхэлэй найруулга бэшэхэ (публицистическэ темэнүүдээр бодомжолго, зэргэсүүлгын характеристикэ, зураглал г.м.).
8. Литература шэнжэлэгшэдэй хүдэлмэринүүдээр конспект бэшэхэ.
9. Литературна темэдэ элидхэл, реферат, соносхол бэшэхэ.
10. Уншаһан номоороо, хараһан, шагнаһан дамжуулгануудаараа, зүжэгүүдээрэ рецензи, һанамжаяа бэшэхэ.
11. Уншаһан, шэнжэлһэн номдоо аннотаци (тобшо удха) бэшэжэ шадаха.

Тус факультатив гараһанай һүүлээр шабинарай эрдэмэй шэнжэлэлгын конференци, түхэрээн шэрээ, уран зохеолшодоор уулзалга, телемост, вебинар үнгэргэгдэхэ болоно. Һурагшад өөһэдөөн ород ба буряад уран зохеолоор эдлэһэн мэдээсэнүүдэ хэрэглэн, согсолборилон, онсодхон, шэнжэлгэнүүды хэхэ нэмэри литература хэрэглэхэ аргатай.

Жэшээ болгон, иимэрхүү темэнүүд үгтэнэ:

1. “Онтохонууд ба домогууд: бодото байдал гү, али үльгэр гү? Бидэндэ хэрэгтэй гү” (Сороковиков-Магай, В. Халхуев гэгшэдэй зохеолнуудаар).
2. “Уран зохеол – бодото байдалы зураглагша” (А. Ангархаевай, Б. Ябжановай, Б. Романовай, В. Сыреновай, Ш. Байминовай зохеолнууд соохи литературна дүрэнүүдэй прототипнууд).
3. Шог зугаатай, мэргэн харасатай зохеолнууд. (Б. Ябжанов, В. Сыренов, В. Тулаев, А. Ангархаев, А. Прушенов, Э. Манзаров гэгшэдэй зохеолнуудаар).

4. “Түүхэтэ Түнхэн аймагай мүргэлтэ газарнуудай хүр хүлдэ мүнөө үеын поэзидэ” (А. Ангархаевай, Ж. Юбухаевай, В. Сыреновэй, Л. Тапхаевай, Б. Дугаровай, Ш. Байминовай, Л. Гыргеновэй, В. Сыреновэй зохеолнуудаар).
5. “Европын, Азиин гүн бодолые нэгэдүүлхэн яруу найруулагшад” (Традиции и новаторство поэтов, воплотивших в творчестве европейскую и восточную культуру и философию)
6. Мүнхэ-Сарьдагай нэрэмжэтэ литературна нэгэдэлэй түүхэ, хүгжэлтэ, бодото байдал (Мүнхэ-Сарьдаг, Долъен Мадасон, Л. Тапхаев, Ж. Юбухаев, Ш. Байминов, В. Тулаев, Л. Гыргенов)
7. “Түнхэн нютагаа түүрэн магтагшад”.
8. “Дайнай үеын үхибүүд тухай зохеолнууд” (В. Тулаевай, Б. Ябжановай, Ш. Байминовай зохеолнуудаар)
9. Байгаали хүн хоерой харилсаан уран зехеолнууд соо.

“Түнхэнэй уран зохёолшод” гэхэн программын тематическа түсэб.

№	Программын сэдэб	Саг
1.	Түнхэнэй уран зохёолшодой холбооной түүхэ	2
2.	Магай таабайда айлшалга.	2
3.	Мүнхэ Сарьдаг. “Саяан уулада” (шүлэг)	2
4.	Д.Мадасон “Алта мүнгэнһөө үнэтэй адха хара шорой”	2
5.	Ц.Зарбуевай шүлэгүүд соо түрэл нютагаа магталга.	2
6.	Ш.Байминов “Суранзан мэргэн Тулаевай соло”	4
7.	Б.Ябжанов “Нулимса”	4
8.	В.Халхуевай зохёохы зам.	2
9.	Л.Тапхаевай намтар ба шүлэгүүдэй анализ	4
10.	В.Тулаев “Алтан хараасгайн амидаралта хүсэн”	4
11.	В.Сыренов “Туламтын ошон” – хэшээл-мүрысөөн	2
12.	Б. Сыренов – түрэл нютагаа түүрээгшэ.	2
13.	Ардан Ангархаев “М ундарганууд”	4
14.	Б. Дугаров “Саяамни, Саяамни, түгдэрхэй бишыхан хубишниб...”	4
15.	И.Намсараевай расказууд. Нохой-хүнэй нүхэр.	2
16.	Э.Манзаров “Хаб нохой”	2
17.	А.Прушенов “Жама табилангай ёһоор наһаяа эхилхэн гээшэб”.	3
18.	Ж.Юбухаев “Шүлэгөө бэшэхээрээл бэшэхэб...”	2
19.	Б.Романов “Хоёр ами наһан”	2
20.	Е.Г.Цыбикжапова “Түнхэн эжын хүрһэн дулаан”	2
21.	В.С.Шобосоева « Буряд хэлэн». Дуунууд.	2
21	Е.Шенхорова “Далахаймни”	2

22.	Л.Гергенов. “Сэгнэшэгүй бэлэг”	2
23.	Б.Д.Зурбаев. «Шартай»	2
24.	Г.Г.Шахмалова. Очеркнүүд	2
25.	С.С.Ширапова. «Хээрхэмни»	1
24.	Д.Г.Дамдинова “Бага наһанайм гуламта”	1
25.	Н.Б.Цыденов	1
26.	Тобшолол	1
	Хамта дээрээ	68

Учебно-методическое обеспечение:

1. Балданов С.Ж., Литературная Тунка, 1986г.
2. Бобков А.К., Материалы о прошлом и настоящем Тунки, 2006г.
3. Дампилова Л.С., Современная бурятская поэзия, У-У., 1998г.
4. Литература советской Бурятии, У-У, 1973г.
5. Лехатинов А.М., Э.Б.Лехатинова «Объекты экологического мониторинга и познавательного туризма национального парка «Тункинский»»
6. Найдаков В.Ц., Современные писатели Бурятии, У-У., 1969г.
7. Тапхаев Л.Д., Золотые гольцы, Современник, 1986г.
8. Тунка: история и современность, У-У., 1998г.
9. Факультативные занятия по бурятской литературе, У-У., 1987г.
10. Фольклор Тункинской долины, 2006г.
11. Халудорова Л.Е., Г.Д.Аюшеева, Образ природы в творчестве поэтов и писателей Тунки
12. Цыбикжапова Е., Тугнын сагаан һүнинүүд, 2011г.
13. Юбухаев Ж., Шүлэгүүд-дүрбэн зүг найман хизаарта, У-У., 2007г.

Список тем для рефератов:

1. Творческий путь Б. Найдакова.
2. Творческий путь Б. Ябжанова
3. Творческий путь Л. Тапхаева
4. Творческий путь А. Ангархаева
5. Творческий путь Э. Манзарова
6. Тема природы в творчестве писателей Тунки.
7. Литературное объединение имени Мунко Саридака.
8. Образ поэта-комсомольца Б. Найдакова
9. Легенды и мифы Тунки в рассказах Б. Ябжанова
10. Жанр поэмы в творчестве Л. Тапхаева.
11. Время в лирике Л. Тапхаева.
12. Своеобразие драматического творчества А. Ангархаева.
13. Жанр басни в творчестве Э. Манзарова.
14. Топонимы в творчестве тункинских писателей.
15. Экологические принципы бурятского народа в творчестве тункинских писателей.